

ОСТАННІМИ РОКАМИ АГРАРІЇ ПОЛТАВЩИНИ ЗАСІВАЮТЬ СВОЇ ДАНИ ЛИШЕ ЗЕРНОМ ВИСОКИХ РЕПРОДУКЦІЙ

Закономірно, що область - перша в державі за валом, площами й урожайністю кукурудзи. За обсягами вирощування сої - теж

А. ПАЩЕНКО,
начальник
Державна інспекція
сільського господарства
в Полтавській області

Протягом останніх трьох років Полтавщина намолочувала найвищий у державі врожай зернових, що стало наслідком відчутної інтенсифікації технологій їх вирощування. Ними, зокрема, передбачено повне використання всіх можливостей сівозміни, обробітку ґрунту, нових високопродуктивних сортів і гібридів сільськогосподарських культур, насіння високих репродукцій, органічних, мінеральних, мікродобрив, мікробіологічних препаратів, регуляторів росту рослин, засобів їх захисту, сучасну широкозахватну техніку тощо.

А ще першопрichiна високого валового виробництва зернових у регіоні - покращення ресурсного, технічного, фінансового та кадрового забезпечення технологій. Разом зі створенням сприятливого інвестиційного клімату згадані чинники стали базисом для зміцнення аграрного господарства області та його динамічного розвитку. Вітчизняна аграрна наука й практики стверджують, що виробництво конкурентоспроможної сільськогосподарської продукції можливе лише на основі всезростаючої культури землеробства. Приміром, підвищення родючості ґрунтів виступає необхідною умовою для запровадження передових агротехнологій і раціонального використання місцевих ґрунтово-кліматичних ресурсів, засобів інтенсифікації та системи сівозмін.

Якраз на цьому й акцентується увага товаровиробників. Логічно, що в області ведеться постійна та ціле-

спрямована робота щодо запровадження та освоєння сівозмін з огляду на виробничий напрямок і спеціалізацію господарств. Це дало змогу підвищити продуктивність сільськогосподарських культур на 20-30 % порівняно із безсистемним або беззмінним їх вирощуванням.

Безперечно, що розробка науково обґрунтованих проектів землеустрою є важливим чинником підвищення родючості ґрунтів й унеможливлення безповоротної втрати гумусу, поживних елементів та інших корисних речовин, а також удосконалення структури й розміщення земельних угідь, посівних площ і системи сівозмін. Серед землевпорядних проектів на особливу увагу заслуговують проекти еколого-економічного обґрунтування сівозмін і впорядкування угідь. Однак вітчизняна практика останніх років засвідчує, що якраз вони майже не розроблялися агроформуваннями.

Тому, зважаючи на кризову ситуацію, що склалася за період реформування земельних відносин у сфері розробки проектів землевпорядкування сільськогосподарських підприємств, Верховна Рада України прийняла Закон "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження родючості ґрунтів". Ним, зокрема, передбачено посилення контролю за розробкою проектів землевпорядкування агроформуваннями, які використовують земельні масиви для товарного сільськогосподарського виробництва, та підвищення відповідальності за порушення правил землевпорядкування.

Для досягнення дієвого контролю за збереженням та відновленням родючості ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення Держсільгоспінспекція в Полтавській області активно проводить роз'яснювальну роботу стосовно необхідності впровадження і розробки проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь.

Адже сьогодні на території області сільськогосподарську діяльність проводять 1155 господарств, які використовують земельні ділянки площею понад 100 га для товарного виробництва. На жаль, лише одиниці з них розробили проекти еколого-економічного обґрунтування сівозмін. Після проведення широкомасштабної роз'яснювальної роботи аграрії уклали значну кількість договорів на розробку згадуваних проектів.

Подальше поглиблення цього процесу надасть змогу ефективно займатися сільськогосподарським виробництвом і раціонально використовувати земельні ресурси.

Полтавським інститутом свинарства й агропромислового виробництва НААН України напрацьований вагомий експериментальний матеріал стосовно сівозмін. За результатами досліджень виділено найбільш продуктивні та економічно ефективні сівозміни для вузькоспеціалізованих агроформувань зернового, зернофуражного й зернобурякового напрямків, котрими передбачено високе насичення їх окремими комерційно привабливими культурами. Узагалі, в існуючих на Полтавщині умовах структура посівних площ чітко відпрацьована. Вона відповідає природно-кліматичним особливостям області, матеріально-технічним можливостям сільгоспвиробників та основним напрямкам їх виробничої спеціалізації. Інакше кажучи, гарантує розміщення найбільш вимогливих до життєвих чинників культур після кращих і задовільних попередників, забезпечуючи отримання максимальної кількості високоліквідної, конкурентоспроможної товарної продукції на гектар орних земель.

Основні культури в області, котрі формують вал, - озима пшениця, ярий ячмінь і кукурудза. Частина їх у рекомендованій структурі посівних площ становить відповідно 19,2, 15,1 і 31,0 %. Інші зернові (озимі жито та ячмінь, яра пшениця, овес і горох) займають 6,0 % ріллі. Олійні рослини в посівних масивах - це 24,4 % площ, у тому числі соняшник - 13,5 % і соя - 10,2. Питома вага технічних культур - максимально допустима (29,4 %).

Якість обробітку ґрунту - теж досить вагомий чинник при формуванні високих урожаїв сільськогосподарських культур. Традиційними технологіями обробітку передбачено багаторазові проходи машинно-тракторних комплексів полем, що призводить до руйнування структури, погіршення показників родючості ґрунту, посилення ерозійних процесів. Тобто, проблема зниження механічного навантаження на ґрунт - актуальна для землеробства.

В області вона значною мірою розв'язується шляхом впровадження мінімального обробітку завдяки зменшенню глибини основного обробітку ґрунту восени та передпосівних культивувацій весною, заміни звичайної

оранки розпушуванням ґрунту плоскорізними та чизельними знаряддями, використання широкозахватних і комбінованих агрегатів. **При цьому в 1,5-3 рази знижуються затрати праці, заощаджується від 30 до 80 % пального, краще зберігається волога, скорочуються строки проведення польових робіт. Але найважливіший аспект застосування мінімальних технологій основного обробітку - їх ґрунтозахисна функція. За цих технологій знімається проблема переущільнення ґрунту, зростає його стійкість до водної ерозії і дефляції відповідно в 1,5-3 і 6-10 разів.**

На Полтавщині домінуючим способом основного обробітку ґрунту під озими та ярі зернові й зернобобові культури виступає ґрунтозахисний безполицевий, при якому менше мінералізується органічної речовини, послаблюється негативний вплив на водно-фізичні властивості ґрунту. Для озимих - це поверхневий обробіток на глибину не більше 10-12 см комбінованими агрегатами, які за один прохід підрізають ґрунт, подрібнюють його та ущільнюють. Такий обробіток не тільки економічніший.

Застосовуючи його за посушливої погоди, на час сівби озимих у верхньому шарі ґрунту можна зберігати на 4-6 мм продуктивної вологи більше, ніж при оранці. У переважній більшості років за такого способу підготовки ґрунту забезпечується вища врожайність пшениці та жита, ніж при застосуванні полицевої оранки. А під ярі зернові культури проводиться ґрунтозахисний обробіток без обертання скиби чизелями чи плоскорізними на глибину 16-20 см, який екологічніший, економічніший і не менш ефективний, ніж звичайна оранка.

Поза сумнівом, що важлива ланка високопродуктивного землеробства - це система використання добрив у сівозміні. Близько 50 % загального

врожаю отримують за рахунок їх внесення. На Полтавщині в останні роки відбулися істотні зрушення на краще відносно використання мінеральних добрив. Керівники обласної державної адміністрації інтенсивно проводять широкомасштабну роботу щодо забезпечення та своєчасного внесення мінеральних добрив сільськогосподарськими товаровиробниками. Здійснюється постійний моніторинг стосовно наявності в аграріїв мінеральних добрив для польових робіт, що є одним з головних завдань обласної влади.

За великим рахунком, правильне застосування добрив дає змогу активно втручатися у природний кругообіг речовин, зокрема створювати позитивний баланс поживних елементів у землеробстві. Будучи важливим, але не єдиним чинником підвищення врожаю, добрива залишаються складовим елементом усієї системи агрохімічних заходів (зниження кислотності ґрунту, боротьба з бур'янами, хворобами та шкідниками рослин, вибір найвдаліших сортів, дотримання оптимальних строків посіву, норм висіву та посадки тощо).

Чимале значення має і розумне внесення доз мінеральних добрив, за якого потрібно враховувати запаси в ґрунті доступних поживних речовин, кількість органічних добрив, що планується додати, та очікуваний врожай. Так, під посів озимих зернових вноситься понад 50 кг д. р./га мінеральних добрив, а під ярі культури - до 90 кг д. р./га. Науковці області разом зі спеціалістами департаменту агропромислового розвитку облдержадміністрації розробили та впровадили рекомендації щодо послаблення дефіциту органічних добрив шляхом використання сидеральних культур і побічної продукції рослинництва для удобрення. Спрямування соломи та поживних решток на удобрення забезпечує

додаткове надходження органіки обсягом 1,3 млн. тонн у перерахунок на гній. Це еквівалентно внесенню 17,8 тис. тонн мінеральних добрив.

У всіх випадках складання системи удобрення ґрунту для сівозміни й неухильне її виконання виявляється доволі ефективним та економічно виправданим. Унаслідок забезпеченості аграріїв мінеральними добривами, їх своєчасного та правильного внесення, торік на Полтавщині збрали високий урожай сільськогосподарських культур. Одне слово, пристойні намолати, стабільні результати за мінливих умов, стійкість до шкідників і захворювань можуть відчутно збільшити доходи сільгоспвиробників. Користь від цього буде й державі, бо ж допоможе на 100 % забезпечити людей харчовими продуктами.

Не обминають аграрії області й інший перспективний напрямок зерновиробництва - застосування регуляторів росту рослин, мікробіологічних препаратів і мікродобрив. **Адже вони поліпшують польову схожість та енергію проростання насіння, сприяють формуванню більш розвинутої кореневої системи рослин, інтенсифікують використання поживних речовин, чим підвищують їх стійкість до захворювань, дефіциту вологи, покращують якісні характеристики продукції. За результатами проведеного моніторингу, у середньому за роки досліджень урожайність сільськогосподарських культур при використанні таких препаратів підвищилася на 1,5-3,3 ц/га.**

Одним з визначальних критеріїв високих зборів зернових при дотриманні всіх елементів агротехніки є підбір нових високопродуктивних, екологічно пластичних сортів з високим потенціалом урожайності, підвищеною стійкістю до комплексу хвороб, несприятливих погодних умов і високими показниками якості зерна, а також використання насіння не нижче другої репродукції. **Багатьма науковими установами вже давно доведено, що лише завдяки цьому можна наростити намолати за всіх інших рівних умов більше ніж на 30 %.**

Як правило, кінцева віддача конкретного поля визначається тим, зерном якого сорту воно засівалося. Який його генетичний потенціал продуктивності. Яка адаптивність до умов вирощування, а також як ці дві властивості оригінального збіжжя вдалося зберегти на етапах первинного насінництва в елітному посівному матеріалі та у вищих репродукціях для товарних посівів. Тому виробництво супереліти та еліти надзвичайно важлива й відповідальна справа. Таке насіння деяких культур, а також оригінальний матеріал вирощують в науково-дослідних і паспортизованих господарствах області в потрібних для товарного виробництва обсягах. **Позитивним тут є те, що протягом останніх двох років 100 %**

На Дні поля в Глобинському районі

площ озимих та ярих зернових засівається зерном не нижче другої репродукції, а масиви кукурудзи, соняшнику та ріпаку - насінням F 1.

Зерно для Полтавщини, як і для України в цілому, - стратегічна ринкова продукція, одне з основних джерел грошових надходжень більшості вітчизняних сільськогосподарських підприємств. За останні роки область відчутно збільшила обсяги виробництва збіжжя, які коливаються в межах від 4 до 5 млн. тонн. Тому-то найважливіше завдання для Полтавщини сьогодні - підвищення ефективності виробництва зернової продукції. Але подальший розвиток основоположної в області галузі в ринкових умовах неможливий без належного забезпечення товаровиробників високоякісним посівним матеріалом. **Адже продуктивні сорти та кондиційне насіння зернових культур виступають як один з ключових і незамінних чинників впливу на розширене зерновиробництво.**

Тенденція до вдосконалення галузі насінництва в області була започаткована під час науково-практичної конференції з питань насінництва ще в грудні 2006 року Полтавською державною аграрною академією, на якій прийняли Програму розвитку галузі насінництва на 2007-2011 роки. Це й дало змогу стрімко наростити валове виробництво зерна, вийти на стабільні й високі врожаї сільськогосподарських культур, зібраних після висіву насіння високих репродукцій і сортів, рекомендованих для нашої зони вирощування.

Ми добре усвідомлюємо, що без подальшого впровадження передових наукових напрацювань регіон не зможе повноцінно розвиватися в цьому напрямку. Тому керівники області ініціювали проведення на Полтавщині аналогічного, але масштабнішого заходу із залученням до співпраці фахівців галузі насінництва не тільки з передових вітчизняних науково-дослідних установ, а й учених із зарубіжних однопрофільних закладів.

Так, у січні минулого року в Полтавській державній аграрній академії відбулася Міжнародна науково-практична конференція "Конкурентоспроможне насіння - стабільний врожай". На ній обговорювали вкрай важливі для аграріїв проблеми - вдосконалення системи насінництва, його матеріально-технічне й технологічне забезпечення, державний контроль у галузі, наукове забезпечення селекції сільськогосподарських культур, підбір сортів для вирощування в певних умовах, а також інші важливі теми.

У Полтавській області добре знаються на насінництві. А завдяки встановленню постійного контролю з боку державних інспекторів з насінництва, ця галузь постійно розвивається та вдосконалюється. Наші фахівці, відповідно до покладе-

них на них обов'язків, перевіряють діяльність суб'єктів усіх форм власності у сфері насінництва та розсадництва, дотримання агротехнології на етапах вирощування, збирання і післязбиральної обробки насіння та садивного матеріалу, сортівих і посівних якостей зерна, що реалізується суб'єктами оптової та роздрібною торгівлі. Не випускається з поля зору й дотримання інших вимог законодавчих і нормативних актів, котрі стосуються галузі насінництва.

В області працює 57 насінницьких господарств, у тому числі 30 - для вирощування еліти. Вони мають різні можливості, бо оброблювані площі становлять від 2 до 4 тис. гектарів, а виробництво посівного матеріалу - від однієї до багатьох тисяч тонн. **Проте всі ці господарства знайшли свої ніші на ринку тому, що асортимент їхнього насіння досить різний - і по культурах, і по сортах. Одні вирощують посівний матеріал малопоширених рослин, інші - найкращі гібриди кукурудзи. Усе отримане ними насіння якісне, тож його охоче беруть сільгоспвиробники.**

Утім, ця галузь на Полтавщині може розвиватися ще успішніше. Можливості для цього є - не лише для великих господарств, але й дрібних. Перспективним напрямом виступає і розвиток селекції. Адже область у цій галузі має давні традиції й чималі здобутки. Так, 13 % сортів озимої пшениці та 15 - сої, котрі вирощують на Полтавщині, виведені науковцями Полтавської державної аграрної академії. Продовжують вони цю роботу й нині. **Відомий селекціонер, доктор сільськогосподарських наук, завідувач лабораторії селекції озимої пшениці Полтавської державної аграрної академії Володимир Тищенко є автором сортів пшениці, занесених до Державного реєстру.**

Полтавські селекціонери, пам'ятаючи, якими складними для цієї культури були погодні умови останніх років, зосереджують свою увагу якраз на виведенні сортів, чутливіх до фотоперіодизму з видовже-

ним періодом яровізації. Завдяки цим якостям рослини витримуватимуть критичні умови довготривалої так званої "крижаної кірки", будуть нормально переносити зимові відлиги та повернення холодів навесні. До речі, останнім часом у виробників насіння значно підвищився інтерес до ресурсощадних, адаптивних та екологічно чистих технологій вирощування зернових культур. **Адже саме вони повинні забезпечувати достатній, економічно вигідний рівень врожайності при найменших затратах матеріальних ресурсів.**

Водночас, у паспортизованих господарствах області вирощують насіння інших важливих культур - кукурудзи, сої та соняшнику. Причому, багато гібридів і сортів вітчизняної селекції вже практично не відрізняються від кращих закордонних. Так, протягом кількох років у ТОВ "Рост-Агро" Глобинського району, яке спеціалізується на насінництві гібридів кукурудзи, закладають демонстраційні ділянки. На них висівають по 50-90 гібридів вітчизняної та закордонної селекції. **Директор підприємства Максим Бернацький стверджує, що за результатами їхнього тестування гібриди української селекції дуже якісні, деякі взагалі нічим не поступають іноземним. Більше того, за екстремальних погодних умов якраз вітчизняні гібриди виявляються більш стійкими, дають кращі результати.**

А ось щодо сої, то тут область посідає перше місце в Україні за площею посіву цієї культури. У господарствах усіх форм власності вирощують понад 70 сортів сої. З них 85 % - сорти вітчизняної селекції, зокрема 15 % - полтавської. Маю на увазі, передусім, сорти Алмаз, Аметист та Антрацит. Слід зазначити, що якраз вони вирізняються підвищеним вмістом білка в насінні - до 37-39 %, жиру - до 25 % і досить пристойними врожайми (понад 30 ц/га), що дає змогу забезпечувати тваринництво високопротеїновим кормом.

Щороку на дослідному полі Полтавської державної сільськогосподарської дослідної станції ім. М.І.Вавилова Інституту свинарства й агропромислового виробництва НААН України закладаються демонстраційні полігони з новими сортами та гібридами зернових і технічних культур. **Через мережу науково-технологічних демонстраційних полігонів відбувається інформаційне забезпечення агроформувань і трансфер інновацій.** Вони дають можливість зорієнтуватися в тому, які сорти та гібриди найбільш адаптовані до умов центральної частини зони Лівобережного Лісостепу України й гарантують максимальний рівень реалізації генетичного потенціалу продуктивності.

Ця інформація враховується при формуванні сортової політики для регіону. Детальне вивчення нових сортів, їх оцінка за врожайними та якісними показниками, відношенням

до абіотичних і біотичних чинників дає змогу рекомендувати виробництву кращі, **найбільш пристосовані до умов вирощування сорти й таким чином мінімізувати недобори врожаю, пов'язані з недостатньою інформованістю спеціалістів про переваги чи недоліки того або іншого сорту, технологічні особливості його вирощування.**

Результати врожайності сільськогосподарських культур, отримані з демонстраційних полігонів науково-дослідних установ і дослідних господарств, аналізуються спеціально створеною в області комісією по сортовивченню, до складу якої входять спеціалісти департаменту агропромислового виробництва обласної Держсільгоспінспекції та науково-дослідних установ НААН України. За результатами трирічних даних комісія проводить сортовий відбір і надає рекомендації товаровиробникам стосовно впровадження у виробництво найпродуктивніших і найвитриваліших сортів, адаптованих для нашої зони. Ці рекомендації розповсюджуються на районні управління департаменту агропромислового виробництва та висвітлюються в засобах масової інформації. **Враховуючи природно-кліматичне розташування Полтавщини й майже сталу структуру посівних площ, виробництво насіння більшості сільськогосподарських культур і садивного матеріалу є пріоритетною галуззю як для внутрішнього споживання, так і для експорту.**

Контроль за якістю насіння в нашій області починається з поля у широкому розумінні цього слова. Для отримання високих урожаїв значна увага з боку інспекторів приділяється веденню та підтриманню високої культури землеробства, зокрема в паспортизованих господарствах. З-поміж основних вимог - оптимальне внесення мінеральних добрив, застосування хімічних засобів захисту, дотримання технологічних і методичних вимог під час вирощування, збирання та зберігання.

Важливим етапом під час виробництва якісного посівного матеріалу залишається догляд за насінницькими посівами, під час якого інспектори Держсільгоспінспекції в області проводять неодноразові огляди насінницьких ділянок, дають рекомендації щодо проведення видових і сортових прополювань, доручення щодо усунення виявлених недоліків. Такі заходи допомагають провести більш якісно польове інспектування та зменшити кількість вибракуваних площ. Для прикладу, в 2012 році апробовано 65,6 тис. га., а вибракувано - 1,16 тис. (1,8 %). Того року проінспектовано 65,1 тис. га насінницьких посівів сільськогосподарських культур, а вибракувано лише 0,8 тис. (1,2 %). Тож якісно проведені видові та сортові прополювання да-

ють можливість зібрати та засипати в зерносковища чисте насіння без важко відокремлюваних домішок культурних рослин і бур'янів, що зменшує кількість очищень.

Ще одним з визначальних кроків стосовно підвищення якості насіннєвого матеріалу виступає внутрішньогосподарський контроль, якому наші інспектори приділяють не тільки значну увагу, але й ставлять жорсткі вимоги. **Для цього постійно перевіряється якість очищеного зерна шляхом відбору так званих прогнозуючих проб, під час аналізу яких визначається чистота отриманого насіння. Такі заходи дають можливість уникнути небажаних матеріальних і фізичних затрат при формуванні партій та затарюванні насіння.**

З агротехнологічної та виробничогосподарської точки зору основне завдання галузі насінництва як зернових, так і інших сільськогосподарських культур полягає в розмноженні збіжжя високоврожайних сортів, збереженні та поліпшенні чистоти сорту й урожайних властивостей. Узагалі, від ефективної системи насінництва залежить рівень сортозаміни та сортооновлення.

В останні роки область фактично не знає, що таке нестача посівного матеріалу основних сільськогосподарських культур. Відійшли в минуле часи, коли влада в авральному режимі перед кожною посівною кампанією допомагала аграріям насінням. **Крім того, значно підвищилася і його якість. У цілому, всі поля Полтавщини засівають лише збіжжям високих репродукцій. Завдяки цьому та високим технологіям догляду за рослинами область має високі показники врожайності основних сільськогосподарських культур.** Приміром, щодо кукурудзи - вона перша в державі за валом, площею та урожайністю. За обсягами посіву сої - ми теж лідуємо. Такі масиви відповідають попиту на ринку полтавських та іноземних компаній. Завдяки такій співпраці область сьогодні - з якісним насінням. Одним із шляхів збільшення врожайності сільськогосподарських культур в об-

ласті залишається впровадження інтенсивних технологій, які дають змогу найбільш повно реалізувати генетичний потенціал рослин і передбачають комплексне використання всіх агротехнічних засобів та хімізації. Такі кроки допомагають максимально реалізувати генетичний потенціал сортів та отримувати намолоти в 2-3 рази вищі, ніж забезпечують природні біокліматичні чинники в сфері виробництва.

На наш погляд, у центрі уваги повинна знаходитися й система господарсько-економічних відносин у галузі насінництва. З-поміж сукупності основних факторів прискореного розвитку зернового виробництва в сьогоднішніх реаліях агробізнесу домінуюче положення повинні займати сортовий склад і система виробництва та збуту кондиційного посівного матеріалу зернових культур. Адже впровадження високоефективних сортів і повноцінного насіння належить до найбільш дієвих засобів підвищення врожайності та поліпшення якості зерна.

Можна впевнено стверджувати, що галузь насінництва в майбутньому буде відігравати ключову роль у збільшенні виробництва зернових культур, що позначиться на кількісних і якісних параметрах продукції. З огляду на це доцільно вирішити низку невідкладних завдань. Зокрема:

* на державному рівні необхідно розробити та прийняти економічно обґрунтовану програму підтримки галузі насінництва зернових культур, яка би враховувала річну потребу в посівному матеріалі та розмір сортонадбавки при формуванні цінової політики в галузі;

* розробити та прийняти пільгову систему кредитування для паспортизованих насінницьких господарств з виробництва кондиційного насіння;

* на рівні господарської одиниці розробити та впровадити ефективну систему маркетингових заходів, яка би сприяла ефективному збуту кондиційного насіння зернових та оптимізації на основі цього сортової структури посівів.